

Механізм фінансової підтримки екологічного сільгоспвиробництва в Польщі

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси ставлять перед агропромисловим комплексом України завдання якнайшвидшого підвищення конкурентоспроможності та поліпшення якості продукції на засадах інноваційного розвитку й сучасних тенденціях екологізації сільгоспвиробництва.

Розробка стратегії розвитку аграрного сектору зумовлена необхідністю підвищення його інвестиційної привабливості та усунення диспаритету цін на сільськогосподарську й промислову продукцію. Пріоритетним завданням є відпрацювання таких механізмів і підходів фінансового забезпечення аграрного сектору, які б уможливили усунути технологічну відсталість та забезпечити зростаючий попит населення на високоякісні, екологічно чисті й конкурентоспроможні продукти харчування вітчизняного виробництва. Державна підтримка є важливою складовою системи фінансового забезпечення розвитку екологічного сільгоспвиробництва в сучасних умовах, яку з успіхом використовують у розвинутих країнах світу. Питання фінансової підтримки аграрного сектору особливо актуалізуються у зв'язку зі членством України у СОТ, необхідністю модернізації сільгоспвиробництва та впровадження інноваційних екологічно чистих технологій.

Наша країна наділена унікальним природно-кліматичним і ресурсним потенціалом, отже повинна зайняти одне з провідних місць серед виробників екологічно чистої сільськогосподарської продукції з метою постачання її на внутрішній ринок, а також для реалізації на експорт. Водночас екологічне сільське господарство сприятиме розв'язанню ряду актуальних проблем, які

існують в аграрному виробництві України, зокрема зайнятості сільського населення, збереження навколишнього природного середовища, поліпшення здоров'я населення, зменшення потреб у синтетичних хімічних засобах захисту рослин та мінеральних добривах.

Відсутність законодавчого забезпечення розвитку екологічного сільгоспвиробництва й недостатня увага до даної проблеми з боку виконавчої влади не дають змоги розробити дієвий механізм фінансового забезпечення сталого агроекологічного розвитку та реалізувати його.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка й обґрунтування стратегії сталого агроекологічного розвитку сприяли зацікавленості наукової спільноти проблемою запровадження та розвитку екологічно чистого сільгоспвиробництва в Україні. Зростання вимог із боку споживачів щодо якості й безпечності продуктів харчування, проблеми хімічного забруднення сільгоспугідь, необхідність відтворення та збереження родючості ґрунтів зумовлюють розвиток екологічного сільгоспвиробництва, розробку нових форм і методів державної підтримки та стимулювання .

Обґрунтуванню ролі й місця земельних ресурсів у розвитку сільських територій присвячені дослідження М. Хвесика, В. Голяна, А. Крисак [6]. На їхню думку, на порядку денному постало завдання формування нової моделі економічного стимулювання відтворення та охорони земельно-ресурсного потенціалу, що спонукатиме землевласників і землекористувачів до використання новітніх технологій землеробства [6, с. 4].

Проблеми біоекономіки, екологізації сільського господарства України та формування сталого агроекологічного розвитку

розглянуто в працях В. Скальського [5], О. Ходаківської [7], О. Шубравської [8] й ін. Питання фінансового забезпечення розвитку сільського господарства Польщі досить ґрунтовно висвітлені Т.І. Яворською [9]. Автор зазначає: ... „в Україні необхідно узагальнити та запровадити досвід Польщі стосовно підготовки й підвищення кваліфікації молодих фермерів, пенсійних пілґ працівникам сільського господарства, участі фермерів у створенні груп виробників сільськогосподарської продукції й інформаційно-консультативного забезпечення» [9, с. 172].

Водночас проблеми та механізми фінансової підтримки екологічного сільгоспвиробництва досліджені недостатньо. Адже від рівня державної підтримки залежить дохідність, конкурентоспроможність і привабливість екологічного сільгоспвиробництва.

Сучасна правова база державної фінансової підтримки екологічного сільгоспвиробництва не забезпечує на нинішній час належного стимулювання розвитку ринку високоякісних екологічно чистих продуктів харчування. Виходячи з реалій сьогодення, механізм державної підтримки екологічного сільгоспвиробництва потребує не тільки достатніх фінансових ресурсів, а й вивчення досвіду зарубіжних країн у даній сфері. Актуальним, на нашу думку, є досвід Польщі в сфері диверсифікації джерел фінансової підтримки екологічного сільгоспвиробництва, виходячи з намірів України набути статус асоційованого члена Європейського Союзу та підписати договір про зону вільної торгівлі.

Мета статті – розглянути механізм фінансової підтримки екологічного сільгоспвиробництва в Польщі, його недоліки й позитивні сторони, можливості застосування при розробці законодавчо-нормативних актів для стимулювання сільгоспвиробників екологічно чистої продукції в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. В Польщі екологічне сільгоспвиробництво вперше одержало державну фінансо-

ву підтримку в 1998 році, коли було запроваджено дотацію на здешевлення вартості послуг із контролю і сертифікації екологічних сільгоспвиробників. Одержувачами коштів були органи контролю й сертифікації сільгоспвиробників, які вирощували екологічно чисту продукцію, або здійснювали перехід із традиційного на екологічне сільгоспвиробництво.

Із 1999 року, крім вказаної дотації, кошти з бюджету виділялися екологічним та конвенційним (перехідним) господарствам із розрахунку на площу їхніх сільгоспугідь.

Із 2009 року внесено зміни до величини ставок дотацій на оплату послуг із контролю екологічних господарств сертифікаційними органами. Для господарств із площею угідь понад 10 га сільгоспвиробники можуть розраховувати на дотацію (не більше 996 zł) для компенсації витрат за здійснення контролю екологічного господарства. Господарствам із площею угідь до 10 га передбачено дотацію на вищевказані цілі в сумі 400 zł.

Фінансова підтримка екологічного сільгоспвиробництва в Польщі надається з двох джерел:

1. За рахунок коштів державного бюджету.
2. Спільне фінансування з державного бюджету та коштів Європейського Союзу.

Із часу вступу Польщі до ЄС система фінансування екологічного сільгоспвиробництва була приведена до вимог спільноти стосовно спільної аграрної політики.

Зазвичай із державного бюджету фінансуються видатки на проведення досліджень у сфері екологічного сільгоспвиробництва. Бенефіціаторами виступають вищі навчальні заклади сільськогосподарського напрямку, науково-дослідні інститути Польської академії наук. Розпорядником коштів є Міністерство сільського господарства і розвитку села. З кожним роком зростає кількість досліджуваних тем та обсяги фінансування (табл. 1).

1. Динаміка фінансування наукових досліджень у сфері екологічного сільгоспвиробництва

Рік	Кількість наукових тем	Бюджет на наукові дослідження, млн зл
2004	12	3,2
2005	13	2,4
2006	14	2,9
2007	19	4,7
2008	28	4,5
2009	30	4,5
2010	25	4,531
2011	-	5,22

*Джерело: [2].

Починаючи з 2011 року, на урядовому рівні внесено зміни до порядку фінансування з поділом на наукові дослідження, які фінансуються в обсязі 100 і 75%.

Багаторічне фінансування наукових досліджень дало змогу сформувати середовище науковців, які мають значний доробок у даній сфері. Крім того, розвиток даного напрямку наукових досліджень сприяв розширенню пізнання в суміжних галузях, які фінансувалися недостатньо. Комісія ЄС всіляко заохочує наукові дослідження в сфері

охорони навколишнього природного середовища, до яких належить і екологічне сільгоспвиробництво.

У рамках спільного фінансування з державного бюджету й коштів, наданих ЄС для підтримки екологічного сільгоспвиробника, було розроблено та профінансовано програму «План розвитку сільських територій на 2004-2006 рр.» (далі PROW 2004-2006). Фінансова підтримка екологічних сільгоспвиробників за даною програмою закінчилась у 2011 році (табл. 2).

2. Суми дотацій за пакет «Екологічне сільгоспвиробництво» згідно з PROW 2004-2006

Вид діяльності	Сума, зл/га/рік
Рослинництво (перехідний період)	680
Рослинництво із сертифікатом	600
Багаторічні трави (перехідний період)	330
Багаторічні трави із сертифікатом	260
Вирощування овочів (перехідний період)	980
Вирощування овочів із сертифікатом	940
Садівництво і ягідництво (перехідний період)	1800
Садівництво і ягідництво із сертифікатом	1540

*Джерело: [3].

Згідно з інформацією Міністерства сільськогосподарства і розвитку села в 2004 році доплати в рамках пакета «Екологічне сільгоспвиробництво» одержали 3 583 польських сільгоспвиробників. На підставі даних за цей рік площа сільськогосподарських угідь, на які одержано дотацію, становила, га:

рослинництво (перехідний період) – 19 342,6
 рослинництво із сертифікатом – 13 764,8
 багаторічні трави (перехідний період) – 25 084,4
 багаторічні трави із сертифікатом – 12 495,4
 вирощування овочів (перехідний період) – 334,7
 вирощування овочів із сертифікатом – 395,6

садівництво і ягідництво (перехідний період) – 1769,1

садівництво і ягідництво із сертифікатом – 1338,2.

Величина сільгоспугідь, стосовно яких одержано дотацію в 2004 році, становила 72 524 га і порівняно з 2003 роком (30 970 га) зросла на 140% [3].

Недоліком програми PROW 2004-2006 було спрямування коштів не на нарощування виробництва екологічно чистих продуктів харчування, а на природоохоронні цілі. Так, 52% сільгоспугідь, на які одержано дотацію, були залужені й кошти фактично одержані за консервацію земель, хоча це не завжди були еродовані землі. Крім того, доплати одержали власники садів, де вирощу-

вали горіхи, і при цьому їхня врожайність майже не залежала від використання мінеральних добрив та засобів захисту рослин. Вказані недоліки були враховані в наступній програмі.

Із 2007 року розпочалося фінансування екологічного сільгоспвиробництва за програмою PROW 2007-2013, причому 50% дотації надається за кошти Європейського Союзу. В програмі розвитку сільських територій на цей період приділено особливу ува-

гу використанню ринкових механізмів у сфері охорони навколишнього природного середовища.

У PROW 2007-2013 програма охорони навколишнього середовища містить вісім пакетів, у тому числі й пакет екологічне сільгоспвиробництво, який у свою чергу передбачає 12 варіантів, згідно з якими визначено різні ставки дотації, причому вони є вищими, ніж у попередній програмі (табл. 3).

3. Дотації сільгоспвиробникам, які здійснюють або запроваджують екологічне сільгоспвиробництво у своєму господарстві

Вид діяльності	Величина дотації, зл (euro)
Рослинництво (із сертифікатом відповідності)	790 зл/га 202,4 euro/га
Рослинництво (перехідний період)	840 зл/га 215,2 euro/га
Багаторічні трави (із сертифікатом відповідності)	260 зл/га 66,6 euro/га
Багаторічні трави (перехідний період)	330 зл/га 84,5 euro/га
Овочівництво (із сертифікатом відповідності)	1300 зл/га 333 euro/га
Овочівництво (перехідний період)	1550 зл/га 397 euro/га
Вирощування лікарських рослин (із сертифікатом відповідності)	1050 зл/га 269 euro/га
Вирощування лікарських рослин (перехідний період)	1150 зл/га 294,6 euro/га
Садівництво та вирощування ягід (із сертифікатом відповідності)	1540 зл/га 394,5 euro/га
Садівництво та вирощування ягід (перехідний період)	1800 зл/га 461 euro/га
Інші види садівництва і вирощування ягід (із сертифікатом відповідності)	650 зл/га 164,4 euro/га
Інші види садівництва і вирощування ягід (перехідний період)	800 зл/га 204,8 euro/га

*Джерело: [4, с. 243].

Новим у PROW 2007-2013 є не тільки вищі ставки доплат, але й необхідність виконання додаткових вимог для окремих варіантів пакета екологічне сільгоспвиробництво.

Враховуючи недоліки PROW 2004-2006, новою програмою передбачено, що у випадку реалізації варіантів рослинництво, багаторічні трави, вирощування овочів, вирощування лікарських рослин сільгоспвиробник зобов'язаний використати одержаний урожай одним із наступних способів:

1) на корм худобі;

2) для споживання населенням;

3) на переробку з подальшим споживанням;

4) для компостування;

5) для передачі іншому господарству у вигляді кормів.

Даний підхід уможливив урахувати недоліки попереднього механізму фінансової підтримки та зменшити число одержувачів доплат, які фактично не займалися вирощуванням екологічно чистої продукції, а здійснювали консервацію своїх угідь залуженням.

У рамках PROW 2007-2013 передбачено фінансування екологічного сільгоспвиробництва за двома напрямками. У першому робиться акцент на стимулюванні попиту на екологічно чисті продукти харчування. Для цього розроблено підпрограми: «Участь сільгоспвиробників у системах якості харчування» й «Інформаційна підтримка та просування екологічно чистих продуктів харчування на споживчому ринку». Основна мета даного напрямку програми – підвищення конкурентоспроможності сільського і лісового господарства Польщі.

Другий напрям передбачає безпосередні виплати сільгоспвиробникам екологічної продукції, які займаються рослинництвом, вирощуванням овочів, лікарських рослин, садівництвом та вирощуванням ягід, відводять площі під багаторічні трави. Слід зазначити, що сума дотацій є більшою для господарств, які перебувають у перехідному періоді й меншою для сертифікованих екологічних господарств.

4. Характеристика екологічного сільгоспвиробництва Польщі за 2003-2010 роки

Рік	Кількість екологічних господарств	Площа сільгоспугідь екологічних господарств, га	Кількість переробних підприємств у системі екологічного сільгоспвиробництва
2003	2 286	61 236	22
2004	3 760	82 730	55
2005	7 182	166 300	99
2006	9 194	228009	170
2007	12 121	287 529	206
2008	15 206	314 848	236
2009	17 423	416 261	277
2010	20 956	573 687	293

* Джерело: [1].

За аналізований період питома вага екологічних господарств із площею сільгоспугідь у межах 20-100 га зменшилася з 23% у 2007 році до 18% у 2010-му, а в господарствах із площею угідь понад 100 га – відповідно з 5 до 2,7%. Водночас спостерігається тенденція до зростання кількості й питомої ваги господарств із площею угідь до 20 га. Це доводить про тенденцію до подрібнення екологічних господарств у Польщі. Підтвердженням цьому є те, що найбільш динамічно за вказаний період розвивалися господарства з площею угідь до 5 га, питома вага яких зросла з 25, 1% у 2007 до 34,7% в 2010 році. Зниження питомої ваги господарств із площею угідь понад 100 га передусім

У рамках PROW 2007-2013 пакет «Екологічне сільгоспвиробництво» зазнав певних змін додаванням пункту вирощування лікарських рослин, а також садівництво і вирощування ягід поділено на дві групи. Важлива зміна внесена для тих, хто вирощує екологічно чисту картоплю. В даній програмі її віднесено до вирощування овочів зі ставкою 1300 зл/га для сертифікованих господарств.

Екологічні дотації стимулювали сільгоспвиробників до переходу від інтенсивного типу сільгоспвиробництва до екологічного. Якщо порівняти 1998 рік – початок виплат дотацій та 2010 рік – час реалізації програми PROW 2007-2013, то кількість екологічних господарств зросла більш як у 50 разів (з 417 до 20 956). З початку реалізації програми PROW 2004-2006 до 2010 року кількість господарств у системі екологічного сільгоспвиробництва зросла в 5,6 раза, а переробних підприємств – у понад 13 разів, площа сільгоспугідь, зайнятих екологічним землеробством, збільшилася в 9,4 раза (табл. 4).

пов'язано з регресивністю дотаційних виплат:

100% доплат при площі сільгоспугідь від 0,1 до 100 га;

50% – при площі від 100 до 200 га;

10% – при площі більше 200 га [4].

Розвиток екологічного (органічного) сільгоспвиробництва в Україні неможливий без законодавчого і фінансового забезпечення даного виду діяльності. Необхідно створити вертикально інтегровану структуру на чолі з Міністерством аграрної політики та продовольства України для координації діяльності в сфері екологічного сільгоспвиробництва, сертифікації й контролю даного виду діяльності, а також розробити дієвий механізм фінансової підтримки.

Важливим аспектом розвитку екологічного сільгоспвиробництва є наукове забезпечення даного сегмента та міжнародна співпраця науковців різних країн у розв'язанні актуальних проблем вирощування, зберігання й переробки сировини згідно з екологічними вимогами. Корисним, на наш погляд, є досвід Польщі у сфері підтримки передусім дрібних товаровиробників і механізму залучення коштів на їхній розвиток. Застосування такого підходу дасть змогу створити додаткові робочі місця на селі, забезпечити зростаючий попит на екологічно чисті продукти продукцією вітчизняного виробника, розпочати реалізацію дієвого механізму охорони навколишнього природного середовища, зменшити антропогенне навантаження на агроландшафти.

Висновки. Детальний розгляд механізму фінансової підтримки екологічного сільгоспвиробництва в Польщі показав, що Україні доцільно узагальнити та запровадити:

доплати на компенсацію витрат по сертифікації і контролю екологічних господарств;

фінансування наукових досліджень у сфері екологічного сільгоспвиробництва; дотації на вирощування екологічно чистої продукції;

співфінансування заходів щодо просування на внутрішній і зовнішній ринки екологічно чистої продукції;

фінансування освітніх програм розвитку екологічного сільгоспвиробництва.

Бюджетна фінансова підтримка в умовах дефіциту коштів повинна бути спрямована насамперед на формування повноцінного ринку екологічно чистих продуктів харчування та мінімізацію високих ризиків в екологічному сільгоспвиробництві. Пріоритетними напрямками фінансової підтримки останнього мають бути вирощування овочів і сировини для виготовлення продукції дитячого харчування. В подальших дослідженнях необхідно розглянути ефективність та напрями фінансової підтримки сільгоспвиробників екологічно чистої продукції в країнах Європейського Союзу з метою використання їхнього досвіду в Україні.

Список використаних джерел

1. Інтернет-ресурс: [http://www.minrol.gov.pl/rolnictwo ekologiczne /aktualnosci](http://www.minrol.gov.pl/rolnictwo%20ekologiczne/aktualnosci).
2. Інтернет-ресурс: [http://www.minrol.gov.pl/rolnictwo ekologiczne / badania w rolnictwie ekologicznym](http://www.minrol.gov.pl/rolnictwo%20ekologiczne/badania%20w%20rolnictwie%20ekologicznym).
3. Інтернет-ресурс: [http://www.minrol.gov.pl / rolnictwo ekologiczne / Program rozwoju obszarow wiejskich na lata 2004-2006](http://www.minrol.gov.pl/rolnictwo%20ekologiczne/Program%20rozwoju%20obszarow%20wiejskich%20na%20lata%202004-2006).
4. Program rozwoju obszarow wiejskich na lata 2007-2013. – Pomorska Izba Rolnicza. – Informator dla beneficjentow. – S. 263.
5. Скальський В.В. Органічне землеробство: проблеми і перспективи / В.В. Скальський // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 48-53.
6. Хвесик М.А. Інституціональні трансформації та фінансово-економічне регулювання землекористування в Україні: моногр. / М.А. Хвесик, В.А. Голян, А.І. Крисак. – К.: Кондор, 2007. – 552 с.
7. Ходаківська О.В. Напрями біологізації землеробства у кормовиробництві / О.В. Ходаківська // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 13-17.
8. Шубравська О. Біоекономіка: аналіз світового розвитку та передумови для становлення в аграрному секторі економіки України / О. Шубравська // Економіка України. – 2010. – № 10. – С. 63-73.
9. Яворська Т.І. Тенденції підтримки сільського господарства Польщі / Т.І. Яворська // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 166-172.
10. Lynggard, K. (2001): The farmer within on institutional environment. Comparing Danish and Belgian organic farming. *Sociologia Ruralis* 41/1:85-111
11. Stolze M., Lampkin N. (Joint Organic Congress 2006): European Organic Farming Policies- an overview.
12. Slabe, A.A., Hrabalova A. (2006) Addressing the specific need of organic farming in the new EU Member States by the Rural Development Programmes 2007-2013.
13. Pugliese, Patricia (2009) CINEAM-IAMB, Organic Agriculture Unit(Bari), Italy: Personal Information.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2013 р.

* * *